

Ag

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2015:13

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Värme i Gällersta kyrka

Gällersta kyrkobil, Gällersta socken
Örebro kommun, Närke

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2015:13
ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Värme i Gällersta kyrka

Gällersta kyrkobil, Gällersta socken
Örebro kommun, Närke

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2015 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2015:13

Författare Johnny Rönngren

Grafisk form Nina Balknäs @ Högtorps Diverse

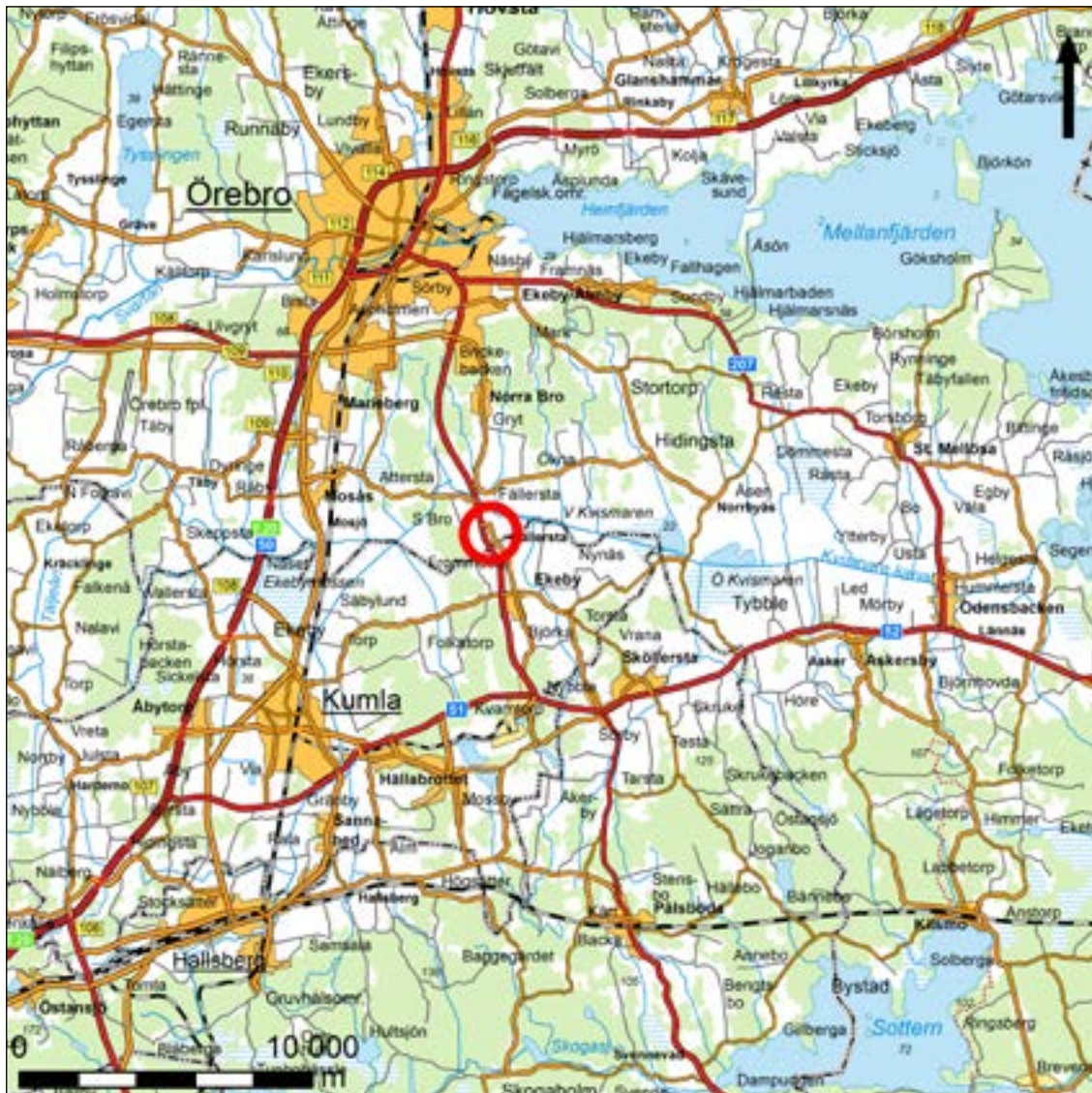
Omslagsfoto Gällersta kyrka från söder med vy över
södra korsarmen. Foto av Johnny Rönngren.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_140001

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö.....	5
Syfte och frågeställningar	7
Metod och genomförande.....	8
Resultat	8
Tolkning	10
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen.....	10
Referenser	11
Administrativa uppgifter	12
Bilagor.....	13
Bilaga 1. Schakttabell	

Värme i Gällersta kyrka

Figur 1. Utdrag ur översiktskartan över Närke med den aktuella undersökningsplatsen vid Gällersta kyrka markerad med en röd cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Arkeologgruppen i Örebro AB fick i uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län att utföra en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning i samband med markarbete inom fastigheten Gällersta kyrkobol 15:1. Ett schakt om 33 meter skulle grävas då bergvärme skulle anslutas till kyrkan.

Vid förundersökningen påträffades fyra intakta gravar samt en större mängd mänskliga kvarlevor som återbegravdes vid igenfyllningen. De intakta gravarna lämnades i orört skick då de påträffades vid schaktets botten på 0,6–0,7 meters djup.

Inledning

Då Svenska kyrkan, Gällersta församling, planerade att utföra markarbete i samband med en ny värmeanläggning inom fastigheten Gällersta kyrkobol 15:1 fanns misstanke att begravningar eller äldre lämningar kunde påträffas. Arkeologgruppen i Örebro AB fick i uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län att utföra en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Beslut i ärendet fattades den 21 november år 2015 (dnr 431-6361-2014). Arbetet utfördes den 26–28 november år 2015 av Johnny Rönngren och Mikko Helminen.

Bakgrund och kulturmiljö

Gällersta kyrka är uppförd på en moränås som utgör socknens högsta läge. Före sänkningen av Hjälmaran var miljön runt Gällersta kyrka annorlunda med insjöar och våtmarker som idag endast finns kvar i form av våtmarken Västra Kvismaren. Åsen utgjorde därmed en god plats för tidiga bosättningar. Sockennamnet lär komma av den äldste bosättaren i Gällersta, Gälle, "den högröstade". (Calissendorff & Larsson 1998:46). De äldsta omnämningarna av socknen härrör från år 1315 och år 1325 (Wahlberg 2003:101, SDHK: 3309).

Kyrkan är byggd i sten. De äldsta delarna, långhuset och torn anses vara från sent 1100-tal, eller tidigt 1200-tal (Esbjörnson 200:76). Tornet är ett typiskt så kallat "Närketorn" med avtrappat murliv. Kyrkogården är terrasserad med en stödjande mur. Under 1760-talet byggdes kyrkan ut med en korsarm i söder. Korsarmen var en kompromiss mellan församlingen och kyrkoherden Per Blidman, i en konflikt som medlades av landshövdingen Hamilton (se Saxon 1928:13f). Kyrkoherden ansåg att kyrkan var illa medfaren och ville riva den för att sedan använda materialet till att reparera och bygga ut Ekeby kyrka. Detta beslut motsatte sig församlingensborna i de båda socknarna och bygdens kvinnor gick till landshövdingen för att framföra sin begäran om att få ha kvar sin kyrka. Landshövdingen som först gett kyrkoherden sin tillåtelse att riva kyrkan lät då församlingensborna behålla sin kyrka mot att den reparerades och byggdes

Värme i Gällersta kyrka

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan med fornminnesbilden vid Gällersta kyrka. Platsen för den aktuella undersökningen är markerad med en röd cirkel. Skala 1:10 000.

ut så att kyrkoherden "... måtte bliva till fullo nöjd". Nöjd blev dock inte kyrkoherden vars första ord i den nyinvidga kyrkan lär ha varit "Israel förgäter Herren och bygger kyrkor".

Närområdets fornlämningsbild utgörs av ett flertal gravar i form av stensättningar som påträffas på åsryggen mellan Gällersta och Ekeby kyrkor.

År 2006 utfördes en arkeologisk utredning inom kyrkogården och anläggningar från historisk tid påträffades. Bland annat en 4,5x3,5 meter stor smedja med kolbinge, stenterrasserings, järnföremål, slagg, rödgodskeramik och en kritpipa. Smedjan (Gällersta 139) tolkades ha tillkommit under perioden 1600- och 1700-tal då kyrkan var i dåligt skick och genomgick renoveringar (se Edlund & Knabe 2006).

Syfte och frågeställningar

Förundersökningens syfte var att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd att ta bort aktuell del av fornlämning, genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning. Frågeställningarna kan generellt kort sammanfattas med följande:

- eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder
- eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder
- eventuellt fyndinnehåll, vilket skulle inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder
- bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats
- rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet
- bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.

Vidare skulle klargöras om en arkeologisk undersökning (slutundersökning) måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet får ske inom området för fornlämning. Som underlag för detta har en bedömning av fornlämningens vetenskapliga kunskapsvärde gjorts. Det innebär att en bedömning har gjorts av i vilken utsträckning som en arkeologisk undersökning av fornlämningen kan bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap.

Metod och genomförande

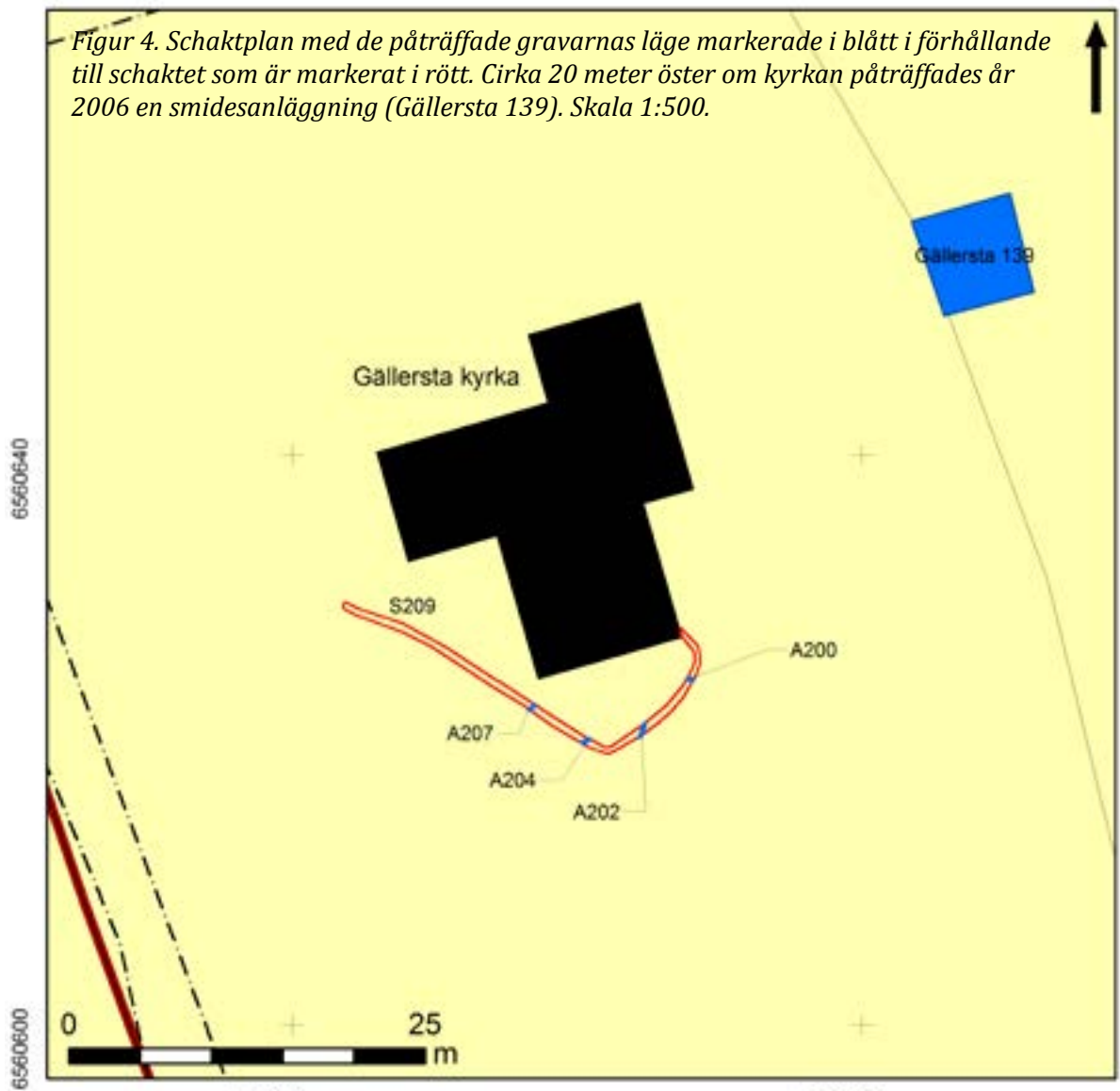
Arbetet som skulle utföras inom fastigheten innebar att kyrkan skulle anslutas till bergvärme. För detta skedde en borrhning samt en röranslutning till kyrkan. En arkeolog övervakade allt arbete som innebar att en maskin skulle gräva inom kyrkogården. Maskinen grävde ett 0,4 meter brett schakt som var 0,5–0,7 meter djupt och 33 meter långt. Avbaning skedde skiktvis under överseende av en arkeolog. Då ben påträffades i schaktet avbröts schaktningen varefter handgrävning utfördes för att bedöma om det rörde sig om en intakt grav eller omrörda ben. Eventuella anläggningar som påträffades skulle mätas in med RTK-GPS och dokumenteras skriftligt, fotograferas. En sektion skulle upprättas då stratigrafiska nivåer fanns. Schaktet mättes in, dokumenterades skriftligt och fotograferades. All mätdata registrerades i Intrasis 3 och efterbehandlades i ArcGIS 10.1.

Resultat

Schaktet (S209) som grävdes var 33 meter långt, 0,4 meter brett och mellan 0,5–0,7 meter djupt. Det lades vid den södra korsarmens sydöstra hörn där ledningen skulle anslutas till kyrkobyggnaden. Från korsarmen grävdes schaktet i en vid båge mot borrhålet. I schaktet påträffades fyra intakta gravar (A200, A202, A204, A207) som befann

Figur 3. Det smala schaktet som grävdes för bergvärmeledningen. Foto från söder av Johnny Rönngren.

sig på 0,6–0,7 meters djup. I samtliga fall kunde de lämnas intakta då erfordrat schaktdjup hade nåtts. Gravarna låg i öst-västlig riktning och bedömdes som intakta då extremiteter och ben låg parvis jämte varandra i anatomiskt läge. Schaktets bredd på 0,4 meter försvårade en vidare bedömning av gravarna.

I övrigt påträffades en riklig mängd omrörda ben av mänskliga kvarlevor i schaktet. Dessa lades bredvid schaktet för att återbegravas vid igenfyllningen av schaktet. Att ben påträffas omrörda är vanligt inom kyrkogårdar. Detta sker ofta vid grävning av nya gravar då man ibland gräver igenom en äldre grav. Benen från den äldre graven uppblandas då i jorden vid igenfyllning. I detta fall kan man även anta att gravar grävts upp i samband med grundgrävning för den södra korsarmen. Vid undersökningen påträffades också ett flertal kablar vid olika djup, vilket också kan förklara förekomsten av omrörda ben.

Tolkning

Undersökningen visade att gravar påträffades på 0,6–0,7 meters djup. I övrigt påträffades rikligt med ben i schaktet. Inga anläggningar som kunde sättas i samband med perioden innan kyrkans tillkomst kunde konstateras.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Förundersökningen följde den upprättade undersökningsplanen och inga avvikelser gjordes. Frågeställningarna var generella till sin karaktär och kan sammanfattas som:

- eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder
- eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder
- eventuellt fyndinnehåll, vilket skulle inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder
- bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats
- rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet
- bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.

Undersökningen resulterade i att fyra intakta gravar påträffades. Någon större information kunde inte utvinnas ur dessa då schaktets storlek begränsade möjligheten att undersöka gravarna. Det bedömdes även att gravarna kunde lämnas intakta då erfordrat schaktdjup hade nåtts. Inga fynd hittades i anslutning till gravarna som kunde datera dem. Övriga anläggningar påträffades inte. Mänskliga kvarlevor som påträffades omrörda i schaktet lämnades för återbegravning vid igenfyllningen av schaktet.

Referenser

Tryckta källor

Calissendorff, K. & Larsson, A. *Ortnamn i Närke. Högskolan i Örebro*. Örebro.

Edlund, M. & Knabe, E. 2006. *Gällersta kyrka*. Arkeologisk utredning och särskild undersökning. UV Bergslagen, rapport 2006:18. Örebro.

Esbjörnson, E. 2000. *Kyrkor i Örebro län – en vägledning till Svenska kyrkans kyrkobyggnader*. Örebro.

Saxon, J.L. 1928. *Närkes kyrkor i ord och bild*. Stockholm.

Wahlberg, M. (red.) 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. Språk och folkminnesinstitutet. Uppsala

Otryckta källor

Arkiv

2015-01-30

Fornsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

SDHK: *Svenskt Diplomatariums* huvudkartotek

Administrativa uppgifter

Landskap: Örebro
Län: Örebro län
Kommun: Örebro kommun
Socken: Gällersta socken
Fastighet: Gällersta kyrkobil 15:1

Arkeologgruppens diarienummer: Ag 2014_58
Länsstyrelsens diarienummer: 431-6361-2014
Projektnr: 2014_58
Fornlämningsnr: —

Projektledning:
Johnny Rönngren

Personal:
Johnny Rönngren, Mikko Helminen

Undersökningstid: 2014-11-26 till 2014-11-28
Exploateringsyta: 13,2 m²
Undersökt yta: 13,2 m², 33 löpmeter
Läge: Ekonomiska kartan, blad 10F 2d
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:
—

Digitalt arkiv:
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:
Inga fynd omhändertogs.
Påträffade mänskliga kvarlevor återbegravdes.

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek	Djup	Beskrivning
209	33x0,4	0,5-0,7	Schaktet utgjordes överst av grässvål eller asfalterad gångbana - 0,05 meter i tjocklek. Fet myllig silt >0,65 meter. Jorden innehöll rikligt med omrörda ben. Intakta gravar påträffades på 0,6-0,7 meters djup.

